

ספרה של מרתה רמון *המועדון* (הוצאת כרמל 2010, 227 עמ') מגולל סיפור אוטוביוגרפי, כלומר סיפור אישי.

מתי מחליט אדם או סופר לכתוב אוטוביוגרפיה? יכולות להיות לשאלה זו הרבה תשובות. אני חושבת שאחת התשובות נעוצה בשם הספר, "המועדון". מה פירוש מועדון? מועדון הוא מקום, בית ועד, כותב אבן שושן, אבל זה גם יכול להיות מקום וירטואלי או מטאפורי, שבו מתכנסת קבוצת אנשים שיש לה עניין אחד משותף.

כלומר, אדם כותב את האוטוביוגרפיה שלו, כאשר הוא מאמין בבטחה שהוא שייך למועדון, שיש קבוצת אנשים שיש איזה דבר מהותי משותף לו ולהם. פירוש הדבר, שמה שיש לאדם שמחליט לכתוב אוטוביוגרפיה הוא אמנם אישי, אבל לא פרטי, כי הוא שייך למועדון של חברים שחולקים אותו משהו. הוא מאמין, שסיפורו הוא אוניברסלי ונוגע לאנשים אחרים, שעברו חוויות כשלו, ויש בעצם העובדה שהוא מספר להם את סיפורו - לתרום להם משהו. לספר מסוג זה יש, לפי תחושת הכותב, נמענים מסוימים והוא מאמין כי למרות שהוא כותב את סיפורו כדי להגיע להבנת עצמו, או כדי לעשות סדר בחייו, או כדי להנציח אותם, יש דומים לו בקהילת האדם, אנשים שספרו יעזור להם להגיע להבנת עצמם, או להבנה של התרחשויות מסוימות שאירעו להם בחייהם.

כמובן, אין זו הסיבה היחידה לסיפור של אוטוביוגרפיה. כדי לספר את סיפור חייו צריך אדם להאמין שמה שהוא עבר בחייו יש לו חשיבות

ולא רק שותפים. החשיבות של סיפור חייו יכולה לנבוע מהרבה סיבות. אם הוא דמות היסטורית, למשל, מצביא, או נשיא מדינה, או ראש ממשלה, האדם הכותב את סיפורו יאמין, שסיפור חייו חשוב כי הוא נוגע לעם שלם, לציבור נרחב, שסיפורו הוא חלק מהיסטוריה.

והייתי יכולה להרחיב כאן בדוגמאות, אבל כולן מתנקזות בעצם לדבר אחד בסיסי, על כותב האוטוביוגרפיה להאמין, שמה שעבר יש לו חשיבות מעבר לעצמי, חשיבות לעצמה.

יש הבדל מהותי בין ביוגרפיה לאוטוביוגרפיה. ביוגרפיה נסמכת על עדויות, תעודות, ניתוח של כתבים, ואין לה תכלית מחוצה לה, אלא היא עצמה התכלית שלה, והיא נכתבת משום שהכותב אותה, המנותק ממנה, מעוניין בה עצמה, יהיו הסיבות אשר יהיו.

האוטוביוגרפיה נסמכת על זיכרוננו של הכותב, ובדרך כלל יש לה תכלית מחוץ לעצמה. היא פחות מהימנה מן הביוגרפיה, כי הזיכרון הוא סלקטיבי מטבעו ולעולם אינו מושלם. זאת ועוד, הזיכרון מעוצב על ידי הנושא אותו. את הבעייתיות של מהימנות הזיכרון אפשר לייחס גם לביוגרפיה, ובכלל לכתובת היסטוריה, כי היא מסתמכת על זיכרונות ועדויות לא כתובות כמו גם על תעודות.

והנה, גם מרתה רמון, בכותבה את הסיפור האוטוביוגרפי שלה, השתמשה

כמו כותב ביוגרפיה - במסמכים ובתעודות, ולא סמכה רק על זיכרונה. היא השתמשה ביומנים שכתבה, במכתבים, בתיק של המטפל שאצלו טופלה שש שנים, ובתעודות אחרות. וכך, מעניין הדבר, שהיא עשתה כאן גם עבודה של ביוגרף בצד עבודה של אוטוביוגרף.

אמרתיו שלאוטוביוגרפיה בניגוד לביוגרפיה יש תכלית מחוץ לעצמה, ואני רוצה להדגים זאת מביוגרפיות אחרות. אגוסטינוס, שכתב את אחת האוטוביוגרפיות הראשונות הידועות, קרא לספרו *זידיים*; בעקבותיו הלך רוסו שקרא גם הוא לאוטוביוגרפיה שלו *זידיים* אבל פייר אבלאר, המלומד הנודע, בן ימי הביניים, קרא לאוטוביוגרפיה שלו *סיפור של אסונות*.

ספרה של מרתה רמון *המועדון* יש בו גם מן הווידוי, וגם מסיפור של אסון.

אבלר נודע בסיפור האהבה האסור והטרגי שלו עם תלמידתו אלוואיז, שילדה לו ילד, שנמסר לטיפול של אחות אהובה בברטאן, ואשר סורס כעונש על חטאו. שניהם, גם פייר, גם אלוואיז, פרשו למנזרים. ספרו כתוב בצורת מכתב והוא קצר יחסית, יחד עם זאת הוא מציג דיוקן עצמי כן וגלוי, ודרכו את חיי הרוח בפרס של זמנו, ואת סיפור אהבתו ואסונו. הוא פותח את ספרו כך: (הציטוט

אינו מדויק)

"לעתים קרובות לבותיהם של גברים ונשים מודעזעים ובאותו אופן גם מנוחמים על ידי דוגמה יותר מאשר על ידי מילים. ולפיכך, משום שגם אני שאבתי נחמה מסוימת מדיבור, אני רוצה עכשיו לכתוב על הסבל שעברתי, הסבל שנבע מחוסר המול שלי (וכאן בא פסוק סתום), למען עיניו של מי שלמרות שהוא געדר, הוא עצמו תמיד מנחם (אולי הכוונה לאלוהים). אני עושה כך, כדי שבהשוותכם את היגונות שלכם עם אלה שלי, תגלו שייגונותיכם הם בעצם לא כלום, או במקרה הטוב, רק בעלי קושי דל, וכך תוכלו לשאתם ביתר קלות."

הנה כי כן, כבר בתחילת סיפורו מציג אבלאר את התכלית שלמענה הוא כותב: להביא נחמה לזולת, כאשר יבין שיש דברים נוראים מאלה שקרו לזולתו, דברים שהוא עצמו חווה.

מרתה רמון אינה אומרת דברים כאלה במפורש. אבל הם עולים מספרה בעקיפין, מעצם ההקמה של ארגון כ"אנוש" שהיתה שותפה לו, למשל, שמטרתו לאפשר לאנשים שחוו אסונות דומים להתנחם מעט במפגש משותף.

דרכו של אבלר לספר את סיפורו היא כרונולוגית: איפה נולד, מי היו הוריו, מה למד, לאן התגלגל, האויבים שקנה בדרכו, סיפור האהבה ותוצאותיו. הוא מסיים את סיפורו, שתכליתו, כאמור, להביא נחמה לאנשים נושאי יגון בציטטה מספר משלי: "לא יאונה לצדיק כל און ורשעים מלאו רע". לפי פירושו של אבלר, הפסוק אומר שמי שנמלא זעם נגד סבלותיו, עזב את דרך המאמין, הצדיק, כי הוא חדל להאמין שמה שאירע לו אירע מידי כוח עליון. אנשים אלה מקדימים את רצונם האנושי לרצון האל. זו פרשנות מעניינת ומסובכת לפסוק שנשמע בעצם פשוט, פסוק שאומר שאדם צדיק לא יאונה לו רע, בשעה שלרשעים יקרה אך רע. היפוך של הפסוק "צדיק ורע לו רשע וטוב לו". אבלר משתמש בפסוק הזה כדי לתלות את האסונות שקורים לבני אדם בכוח שמחוץ להם. אין זו אשמתם. זה הגורל.

זו עמדה דתית שנקראת תיאודיציאה, הגנה על מעשי האל, ותשובה על השאלה "צדיק ורע לו?" אדם מאמין לא ינהג כך. לא יערער. הוא

יצדיק את האל.

גם מידיי של אגוסטינוס יש מהלך כרונולוגי, גם הוא מתחיל בילדות, ממשיך בנעורים, מספר על הלימודים, על המרת הדת הראשונה למניכאיזם, אחר כך על גילוי הנצרות, ובדרך על הצער הגדול שנגרם לו עקב מותו של יריד אהוב.

אגוסטינוס מגיע למסקנה, שכאשר מישו אוהב משהו שאינו אלוהים, הוא כפוי להרגיש אובדן נורא, ומרמו שאחרי מות ירידו התחיל לאהוב את חיי הצער יותר מאשר את ירידו המת. כלומר: אם אוהבים את אלוהים אהבה גדולה, אין האובדן הארצי נורא כל כך, היגון אינו חריף כל כך.

שוב רואים שתכלית כתיבת האוטוביוגרפיה היא מחוץ לעצמה, וכאן זו שוב תכלית דתית תיאולוגית. האדרת הנצרות. מי שאוהב את אלוהים יצדיק אותו וינחם.

ידיי של רוסו מדווחים על חמישים ושלוש שנות חייו הראשונות, על ההתנסויות שעיצבו את תורתו הפילוסופית, כמו אותן חוויות חינוכיות שהביאו אותו לכתיבת ספרו אמיל. כאן המטרה החוץ ספרותית אינה תיאולוגית אלא פילוסופית.

אם נחשוב על ביוגרפיות מפורסמות בנות זמננו כמו למשל האפר של אנג'לה, נראה שוב מהלך כרונולוגי למן הילדות ואילך, ונראה שיש תכלית חתרנית לאוטוביוגרפיה הזאת, הייתי אומרת שאולי זה כתב אשמה נגד הכנסייה והחברה באירלנד ואזהרה מפני האסון שאלכוהוליסם ממיט על סביבותיו. מקורט רואה את חייו כמסמך על המצב האירי, או על היבט מסוים של המצב האירי.

אוטוביוגרפיה מפורסמת אחרת היא צבע המים, שהוא מחווה ויקר של השחור ג'יימס מקברייד לאמו הלבנה, ותכליתו אינה נחמה, או הוקעה, אלא האדרת אומץ לבה של אשה יחידה במינה. הצבת דוגמה ומופת של אימהות.

בספרה האוטוביוגרפי של מרתה רמון אין מהלך כרונולוגי ובוה ולא רק בזה הוא נבדל מן האוטוביוגרפיה המסורתית. הוא פותח באמצע החיים, באסון שפקד אותה, ושולח משם ענפים לעברים שונים ולזמנים שונים. הוא מקדים את המאוחר ומאחר את המוקדם. הוא מתפתח באופן הפוך, לא מן ההתחלה - הילדות, השנים הראשונות וכו' - אלא להיפך, מן האסון, כמו היה האסון רגע הלידה האמיתית שלה, הרגע שבו נולדה באמת, וזמנו נשקף כל גוף החיים, אם לאחור ואם לעתיד לבוא. זה הרגע שבו משתנה הפרספקטיבה, הרגע שבו החיים נשברים.

התמונה החזקה ביותר בספר, שאינה מרפה מזיכרוני, היא תמונת הבן המת, שהתאבד במערת אליהו באופן טקסי. הוא תכנן את המוות שלו בפרטי פרטים. הוא בחר למות במערה, הניח את פמוטי סבו למראשותיו, ושתה או בלע רעל עכברים. נראה לי שהבחירה במערה אינה מקרית. המערה היא סמל לרחם, המקום המוגן ביותר של היצור האנושי, גן העדן שלו, שממנו הוא מוקא אל עולם של סבל. הבחירה במערה מבטאת לפי הבנתי את התשוקה העמוקה להגנה מוחלטת, שאותה מוצא האדם או קודם לידתו או אחר מותו. המוות במערה שבשביל הבן, יורם, שהרגיש את עצמו קטן, אולי בזוי ובוודאי חסר ערך בחיים כמו עכבר, וזאת אני למדה מן הבחירה ברעל עכברים, הוא לא רק מוות, היא גם לידה. הלידה מחדש של אמו כאם שכולה, כאשה אחרת, אשה רדופה, ובשעה שהוא הלך למקלט המוחלט, לגן העדן, אמו נולדה מחדש לגיהנום.

אני מרחיקה לכת וחושבת שהבחירה במערת אליהו דווקא, גם היא סמלית. יש עוד מערות בארץ שאפשר למות בהן. אבל מערת אליהו היא מערה קדושה, מחוברת לנביא, נביא בעייתי, אבל נביא שלא מת מוות טבעי, אלא עלה בסערה השמימית, אולי בגלל נוכחותו של הנביא היה יורם זקוק לשני הפמוטים שהניח למראשותיו.

האם פמוטי הסבא מסמלים את הקשר העמוק למשהו, לגעגועים לאלוהים, לדת? לחיבור למסורת? איני יודעת. איני מסוגלת להסביר. אבל אני יודעת לבטח, ששם, במערה, נולדת אמו מחדש ועל כן נכון מבחינה ספרותית, שבניגוד לאוטוביוגרפיה המסורתית, מתחילה מרתה רמון את הסיפור שלה באמצע החיים, בנקודה שבו היא נולדת מחדש כאשה אחרת. לא רק אם שכולה, לא רק מנסה לעשות תיקון דרך סיוע לזולת, אלא גם כאשה כותבת.

אני מאמינה שכל יצירה ספרותית היא לרוב ניסיון לא מודע לענות על שאלה סמויה, שאינה מנוסחת ביצירה עצמה, אבל היא נעוצה בתשתית שלה באופן לא מודע לפעמים.

השאלה שעליה, כך נדמה לי, מנסה להשיב הספר של מרתה רמון היא: איך אפשר לחיות עם מה שבלתי אפשרי לחיות איתו.

אפשר לנסח את השאלה הזאת גם כך: איך אפשר להמשיך לחיות אחרי מה שקרה לי. או איך אפשר להתמודד עם זה.

זו בוודאי שאלה סמויה משותפת לאנשים רבים שעברו התנסויות קשות מאוד, למשל בשואה, במלחמה, או באופן אחר. איך ובאיזה אופן אפשר להמשיך, והספר מנסה לענות על השאלה הזאת בין השאר בהציגו את בחירותיה. כמו להתמסר לעזרה לזולת. ולכן כה חשוב היה לה לכלול בספרה את הפרק על הקמת "אנוש" ואת הפרק על הקמת "המרכז לעזרה עצמית", למרות שזה חורג מן הוריימה של הסיפור וקצת מעכב אותה, ובאמת, איך אפשר לחיות עם רגשי אשמה שאינם מרפים אף לא לרגע?

התשובה על רגשי האשמה, שהיא, המחברת, נושאת ללא הרף בלבה, היא ההתמסרות לתיקון העולם.

היא מרבה לשאול את עצמה שאלות כמו: "האם היום הייתי מסוגלת לראות את הדברים נכוחה, לקרוא את הכתובת על הקיר? האם היום הייתי נוהגת אחרת? האם הייתי יכולה לכוון, למנוע משהו?"

מעניין, שהשאלה התיאולוגית שמציב אבלאר עולה כאן במפורש: "מה את חושבת לך, את חושבת שאת אלוהים? שאת כל יכולה? עדיין לא קלטת שהילד שלך היה חולה, חולה מאוד?"

משמעות השאלה האחרונה הזאת, בניגוד לשאלות הראשונות היא, שהשליטה אינה בידינו, שהדברים הם בידי אלוהים, או בידי הגורל. שאנשים שנמלאים זעם נגד סבלותיהם, כופרים בכך שמקור כל הסבל הוא באל או בגורל עיוור. זו עמדה מאוד מעניינת, שמצביעה על כך שהטבע האנושי לא באמת השתנה הרבה במהלך הדורות.

מבנה הספר מפורק, אינו כרונולוגי, צינטי, ולדעתי בצדק, כי הוא נכתב על ידי אישיות שהאסון והיגונות פירקו אותה, ולא לחינם היא רואה משהו סמלי בכתובת של המטפל, כפי היא כותבת בדפים הראשונים של הספרה: "יד המקרה כיוונה אותי לשכונה המנוממת הזאת, שאליה התנקזו כל כך הרבה חורבן ותיקומה..."

ספרה בא להראות, שבצד החורבן יש תקומה. הספר פותח בחורבן הפרטי, התאבדות הבן והתפרקות עולמה של האם ומסתיים בתקומה הפרטית, שהיא המשפחה הקטנה של הבת בצרפת, דרך הפריזמה של הכנת האוכל לסעודת חג המולד. נדרש לי זמן להבין מדוע בכיתי בקוראי את מכתבה של הבת - ומדוע הסב לי עונג כה רב התיאור המפורט של הכנות הסעודה של חג המולד בבית המחוננים בכפר בפרובאנס. כשחשבתי על משפט המפתח שבכתובת של המטפל, האומר: "חורבן ותיקומה" הבנתי שגם מכתבה של דנה, הבת, וגם תיאור האוכל, הם העדות על התקומה, על כוח החיים, על החיים שהיו בהם גם שמחה וגם חיות, ועל כן הגבתי מצד אחד בככי ומצד שני בעונג. משמעות התקומה מתמצית בדברים שמרתה רמון מביאה לקראת סוף הספר: "הצעתי לרות לשכנע את הוריה לפגוש אותי... סיפרתי לה שיש לי הרבה דברים לשוחח עליהם עם הוריה... אמרתי לה בקול שקול: אני

שיירה

מרחב אדיש פרוס למעלה
ובו חממה הפל יכולה עולה ויוקדת

רשת חבלים מתוחה

– ולארכה

תלויות משאלות אדם
שאיש לא יכול להושיט את ידו ולהגיע

כדי לקטפן

ורק

שיירת צללים של שורדים

כמו מקהלה אלמת

על פסה של ענן עם מפרש

קרבה מאי שם

עוברת על פניה

כמו מקהלה אלמת

– וחולפת

הדרכים מצטלבות

הדרכים מצטלבות

ואין עוד מקום לחדש – כך נדמה

חותכות זו את זו

כמו באזמלו של מנתח-על

הושט לי רמז

שאוכל להבין

ולו מעט

כדי שתתברך דרכי בתבונה דקה

כי אחת מהן היא נתיב אפשרי

ובמעלית פלאית

אוכל לעלות

להעמיק דעת

הספק

הספק התאזרח

בתחתית המבט

לא יאמן

יש מקומות כאלה

בו לובש הוא צורה של בועה

ועולה במצח נחושה

שם ויד

ווריד פועם

לשם מה היא מפעילה אצלי את המנגנון הזה של השפיטה. אין לי תשובה אמיתית על השאלה הזאת, אבל עלתה בי התמיהה, שמא המנגנון של שאלת האשמה אינו מופעל כדי לגרום לקורא שלא יפעיל את השיפוטיות שלו, אלא להיפך, הקורא ירגיש שותפות שתאפשר לו לבטל את האשמה ולסלוח. אבל איני יודעת אם זו תשובה אמיתית, כשם שאיני יודעת אם זו שאלה פסיכולוגית או שאלה פילוסופית.

בסיכום אומר, שמה שעולה מן הספר באופן מאוד ברור הוא שהתקומה אפשרית כשיש אמונה, מרתה רמון מעידה על עצמה כאשה בעלת אמונה לא פעם, אבל באופן מאוד ברור בפגישה עם ד"ר נעמי קיס ז"ל, ממייסדי "הפנתרים השחורים" בקפה "טעמון"; מרתה כותבת: "שתינו האמנו שאדם יכול וצריך לעשות לשיפור גורלו". יכול - זו האופטימיות הבסיסית שלה, אהבת החיים שלה, וצריך - זו תחושת החובה, ההתגייסות לעשייה. אני חושבת ששני אלה הדריכו אותה בכתיבת הספר, שהיא מאמינה שיש בקריאתו כדי להקל על מצוקת הזולת. הכתיבה היא חלק מההתגייסות שמכתיב ה"צריך", אבל זו, ההתגייסות, לא היתה יכולה להתקיים אלמלא האמונה שאפשר, שהאדם יכול לעשות לשיפור גורלו.

❖ חובה לקרוא, ולו כדי להידבק באמונה הזאת.

לא מבטיחה לעזור, אבל אני מבטיחה לנסות... ובסוף דבריה: "אמרתי שיש כאבים שהזמן אינו מרפא אותם, אבל לומדים להיות איתם, לשלוט בהם...". זו התקומה, אבל: "לא אמרתי לה שסיוטי הלילה ממוטטים סכרים שאנחנו מקימים במשך היום..."; היא גם לא אמרה לה "שלוומדים לשלוט רק כלפי חוץ, אבל בפנים הנשמה... הנשמה הולכת ונאכלת, הולכת ומתכלה..." אלה היבטים של החורבן שלא גילתה לאלה שהבטיחה לעזור להם, אבל הם חיים זה בצד זה, החורבן והתקומה.

ואף על פי כן, יש הרבה רגעים של חדווה בחיים האלה. עצם היכולת של מרתה לראות את חמש פינות האכילה בבית קפליאן, המחנותנים שלה שבפרובאנס, מבטאת את התקומה, שאני מקווה שכתובת הספר הזה, שנדרשו לו הרבה כוחות נפש, תרמה לה רבות.

הזיכרון אינו מהימן, הוא סלקטיבי, וכשאדם כותב את חייו הוא בעצם ממציא אותם מחדש. חשבתי הרבה על רגשי האשמה, שרודפים את המחברת לאורך כל הספר, ועל חוסר האונים שלנו כהורים להגן על ילדינו כפי שהיינו רוצים. ופתאום הבנתי, שעל ידי הפקפוקים שלה בדרך התנהלותה, שמשמעה רגשי אשמה, מרתה רמון בעצם מפעילה אותי כקוראת לשפוט אותה, להעלות אותן שאלות שהיא עצמה מעלה, לא רק ביחס להתנהלותי שלי כאם, אלא ביחס אליה. היא כמו אומרת לי: בואי, תשפטי את, אני אשמה, האם אני אשמה? זו זעקה לעזרה או לשיפוט. כשהבנתי שהיא מפעילה אותי לשפוט אותה, התחלתי לתהות

* דברים שנאמרו לרגל השקת הספר

